

11. Підласий А.І. Педагогічні умови створення та застосування діагностичних експертних систем: Автореф. дис.. канд.. пед.. наук: 13.00.01 / ін.-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 25 с.
11. Поляков В.А. Универсология. – М. : Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
13. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є. М.4
14. Хотинская Г. А. Время и хронология эстетического сознания / Г. А. Хотинская // Сознание и физическая реальность. – 1997. – Т. 2. – № 2. – М. : Фолиум. – С. 33.
15. Bertalanffi L. General system theory – critical review / L. Bertalanffi // Systems Behavior, edited by J. Beishon and G. Peters, Harper and Row, Publishers, London, New-York, Hagerstown, San-Francisco, 1972. – P. 14 – 78.

The article deals with scientific justification for a universal algorithm control of secondary schools and the need for its use in management

УДК 373.5.035.461:37.018.3

Канішевська Л. В.

УСВІДОМЛЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОЛІ “МАЙБУТНІЙ СІМ'ЯНИН” ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

У статті розглядається зміст та методика реалізації усвідомлення старшокласниками шкіл-інтернатів сутності соціальної ролі майбутнього сім'янина.

***Ключові слова:** педагогічні умови, соціальна зрілість, соціальна роль – майбутній сім'янин, старшокласники шкіл-інтернатів.*

Проблема виховання соціально зрілої особистості, яка характеризується активністю і відповідальністю за події власного життя, високою рефлексією себе та оточуючого світу, достатніми вміннями і навичками, необхідними для продуктивної взаємодії з іншими людьми, є пріоритетною в сучасному українському суспільстві.

Особливо актуальною є проблема виховання соціальної зрілості у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів, оскільки контингент учнів складають, в основному, педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом, для яких характерними є наявність дериваційного синдрому, утрата інтересу до навчання, труднощі у спілкуванні з оточуючими людьми, поверховість почуттів, складність у сфері самопізнання, агресивність, схильність до нервових зривів, пасивність, підвищена вразливість, порушення емоційних контактів з оточуючими, недовіра до дорослих, почуття відчаю та безнадійності, емоційна нестриманість, орієнтація поведінки вихованців на покроковий контроль із боку педагогів, споживацьке ставлення до держави і суспільства тощо.

Філософське осмислення проблеми соціальної зрілості знайшло відображення у працях (Л. Буєвої, Ю. Бардіна, О. Гундар, І. Мирославова, І.Половинки та інших.); соціологів (С. Іконникова, В. Лисовського, Л. Сохань, О. Харчева, Ф. Філіпова, В. Ядова та інших).

Проблемі соціальної зрілості велику увагу приділяли в своїх працях психологи (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І.Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Киричук, Г. Костюк, О. Леонтєв, К. Платонов, С. Рубінштейн, П. Чамата та ін.).

Умови та механізми соціального дорослішання, досягнення відповідної зрілості розглянуто в концепціях зарубіжних та вітчизняних педагогів. Їх аналіз дозволив виділити наступні принципи, що лежать в основі теоретичних уявлень щодо процесів становлення зрілої особистості: саморозвитку особистості, розроблений представниками експериментальної педагогіки (А. Лай, Є. Мейман, А. Біне), заохочення юнацьких потреб та інтересів в освітньому процесі (Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер), дорослішання особистості в колективі (А. Макаренко, С. Шацький, І. Іванов, Х. Лийметс, Л. Новікова), соціального пристосування й відокремлення юнацтва (Т. Мальковська, А. Мудрик, В. Семенов та інших).

Проблема виховання соціальної зрілості окреслена в працях учених-педагогів (Б. Кобзаря [2], М. Лебедика [3], О. Михайлова [4], А. Мудрика [5], В. Радула [6], В. Сухомлинського [8] та інших).

Але, на жаль, незважаючи на ряд праць, які стосуються окремих аспектів виховання соціальної зрілості молоді, такий її аспект, як виховання соціальної зрілості у старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності, не знайшов широкого висвітлення.

Соціальна зрілість – складна інтегративна соціальна властивість особистості, яка виявляється у сформованості настановлень, знань та вмінь, спрямованих на реалізацію суспільних норм і вимог; прояв таких соціальних якостей, як соціальна відповідальність, соціальна активність, толерантність, солідарність; добровільне й відповідальне засвоєння та використання сукупності основних соціальних ролей, які дозволяють особистості компетентно діяти в усіх сферах соціального життя, характеризується активністю й відповідальністю особистості за події власного життя на основі розвиненої рефлексії.

Соціальна зрілість розвивається в процесі соціальної взаємодії протягом усього життя людини як процес соціального наuczіння та відповідної йому системи переконань.

Мета статті – розкрити зміст та методику усвідомлення старшокласниками шкіл-інтернатів однієї з головних соціальних ролей – майбутнього сім'янина.

Провідним засобом реалізації однієї з педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів – усвідомлення сутності основних соціальних ролей: громадянина, майбутнього сім'янина, майбутнього фахівця, “Я серед інших”, була розроблена нами програма “Виховуємо соціально зрілу особистість” [1], яка була запроваджена в позаурочну діяльність експериментальних шкіл-інтернатів.

Програма розрахована на 75 годин, складалася з чотирьох модулів: “Я – громадянин України”, “Я серед інших”, “Я – майбутній фахівець”, “Я – майбутній сім'янин”. Кожен із модулів включав теми, що опрацьовувалися протягом кількох занять, які проводилися в позаурочний час [1].

Важливе місце у вихованні соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів належало модулю: “Я – майбутній сім'янин”, що мав на меті підготувати старшокласників шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі – сім'янина; формування необхідних здібностей щодо побудови власної сім'ї, у якій реалізується зріле подружжя на основі материнської та батьківської позиції. Це дало можливість створити умови для засвоєння сучасного змісту та значення соціально-педагогічних інститутів шлюбу та сім'ї; сприяло формуванню установок по відношенню до статевих ролей та сексуальної поведінки; залученню старшокласників до традицій української родини.

Темами даного модуля визначили: “Юність – час подібатись”, “Багатство відносин: шлях у лабіринті”, “Формула щасливого шлюбу”, “Сімейна економіка”, “Сімейне господарювання”.

У рамках модуля “Я – майбутній сім’янин” опрацьовували тему “Юність – час подібатись”, яка включала три заняття.

1. “Ще раз про любов” (усний поетичний журнал).
2. “Підготовка школярів до сімейного життя” (поради дівчатам).
3. “Вступаючи у світ дорослих відносин” (розмова з юнаками).

Під час проведення усного поетичного журналу “Ще раз про любов”, який мав на меті формування моральної культури старшокласників, розуміння значення такої моральної категорії, як кохання в житті людини; з’ясування деяких передумов та норм, які покладено в основу справжньої любові; виховання бережливого ставлення до своїх почуттів та почуттів інших людей.

Проведенню усного поетичного журналу передувала попередня підготовка: пошук висловлювань про кохання; читання оповідання-притчі “Сон про тихих стареньких”.

На початку заняття обговорювалися висловлювання про кохання. Так, було обговорено наступні висловлювання: “Кохання є схильність знаходити задоволення в іншій людині” (Т. Лейбніц); “Кохання – це невідома сторінка, і ми всі пливемо туди кожен у своєму човні, і кожен із нас на своєму човні капітан, і веде човен своїм власним шляхом” (М. Пришвін).

Потім відбулося обговорення таких питань.

1. “Чи може людина прожити, нікого не люблячи?”
2. “Якщо людина кохає, які зміни з нею відбуваються?”
3. “Чому інколи кохання йде геть? З чим це може бути пов’язано?”
4. “Чи відчували ви в своєму житті почуття кохання?”
5. “Що ви при цьому переживали?”
6. “Що дає людині кохання?”
7. “Що дає кохання людству?”

Таким чином, було зроблено висновок, що саме кохання лежить в основі всіх великих творінь на Землі. Старшокласники дійшли до висновку, що передумовами справжнього кохання є:

- самообмеженість та впевненість у собі, доброзичливість та почуття внутрішньої гідності, а також щирість, відповідальність і терпіння;
- велике кохання сприймається не тільки як сексуальне партнерство, але й як справжнє подружнє життя. Воно доповнює цілісність і становить собою значну частину самоздійснення;
- у справжньому шлюбі партнери можуть мати різні інтереси і думки, котрі вони взаємоповажають, але вони постійно співпадають у своїх ідеалах.

Партнерство, в якому цей ідеал збігу стає спільним досвідом – дійсністю, і є справжнє кохання.

Потім обговорювали оповідання-притчу “Сон про тихих стареньких” (монолог господарського кота) [1, с. 115], старшокласники відповіли на наступні запитання.

1. “У чому головний зміст даної притчі?”
2. “Чим вона вам сподобалася?”
3. “Чи спостерігали ви у своєму житті приклади такого кохання?”
4. “Чи хотіли б ви зустріти таке кохання?”
5. “Чи вважаєте ви, що кохати – це значить чимось жертвувати?”

Проведення усного поетичного журналу сприяло розумінню старшокласниками школи-інтернату такої моральної категорії, як кохання в житті людини; з’ясуванню деяких передумов та норм, які покладені в основі справжньої любові.

У рамках цього модуля опрацьовували тему “Багатство відносин: шлях у лабіринті. Формула щасливого шлюбу”, яка включала сім занять.

1. “Сім’я в житті людини” (круглий стіл).
2. “Взаємні претензії” (імітаційна гра)
3. “Складові сімейного добробуту” (групова дискусія).

4. “Сватання” (рольова гра).
5. “Сімейний договір” (імітаційна гра).
6. “Хлопчачник – дівичник” (рольова гра).
7. “Шлюбний контракт” (імітаційна гра).

Проведення круглого столу на тему “Сім’я в житті людини” мало на меті створити умови щодо засвоєння сучасного змісту та значення соціально-психологічних інститутів шлюбу і сім’ї; розвивати позитивні емоції, пов’язані з проблемою створення сім’ї; виховувати у старшокласників поважне та відповідальне ставлення до створення сім’ї.

Проведенню круглого столу передувала попередня підготовка: старшокласники добирали приказки та прислів’я до теми “Сім’я”, у яких мали відобразити взаємостосунки чоловіка та жінки в сім’ї; роль жінки в сім’ї; роль чоловіка в сім’ї. Також учням запропонували: дослідити історію виникнення слова “сім’я”, його магнетизм; визначити умови, без яких сім’я не може існувати.

На початку заняття учням запропонували назвати асоціації, які в них викликає слово “сім’я”. Потім старшокласників розподілили на дві групи. Кожна група старшокласників називала психологічні і моральні умови, за яких сім’я не може існувати. Свої висновки групи записували на плакаті. У результаті обговорення вихованцями були названі такі психологічні умови, за яких сім’я не може існувати:

- несумісність характерів;
- незбіг бажань людей; відсутність загальних захоплень;
- непорозуміння і несприйняття звичок іншого.

Моральні умови:

- недостатня готовність сприймати й розуміти іншу людину;
- принципові розходження у життєвих і моральних позиціях;
- таємні плани та поодинокі рішення.

Потім старшокласникам запропонували написати відповідь на запитання: “Яку сім’ю ви вважаєте зразком щодо створення власної сім’ї?” Відповіді складали у невеличку скриньку, яку пускали по колу. Діставали записки, зачитували відповіді учнів, не називаючи імен та прізвищ, обговорювали їх.

Проведення даного заняття сприяло засвоєнню змісту та значення соціально-психологічних інститутів шлюбу і сім’ї; сприяло розвитку позитивних емоцій, пов’язаних з проблемою створення сім’ї.

У процесі реалізації даного модуля широко застосовували гру. У педагогічній літературі гра визначається як “форма діяльності в умовних ситуаціях, яка спрямована на відтворення та засвоєння соціального досвіду, фіксованого у соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки та культури” [7, с. 250]. Під час гри відбувається прискорене засвоєння предметної діяльності за рахунок активної життєвої позиції учнів – від ролі гравця до співавтора гри.

Ігри умовно поділяють на три основні категорії: ділові, рольові, організаційно-діяльнісні.

Під час проведення дослідно-експериментальної роботи, в основному, були використані імітаційні, рольові ігри, оскільки вони імітували реальність призначення ролей учасникам і надавали їм можливість діяти “наче насправді”, кожний вихованець чітко знав зміст власної ролі та мету гри взагалі.

Імітаційні ігри передбачали роботу групи в уявній ситуації, як соціальної єдності. Мета гри – розв’язання проблеми. Кожен вихованець обирав для себе певну роль, відповідно до якої висловлювалися думки щодо сутності запропонованої проблеми.

Проведення імітаційної гри “Взаємні претензії” мало на меті розвивати уявлення старшокласників щодо традиційних рис, якостей, статевої характеристик, розкриття адаптаційних можливостей кожної статі; визначити можливості міжстатевої взаємодії й взаємозбагачення за рахунок набуття нових знань.

Методами проведення даної гри були: групова дискусія, групове обговорення, групова експертна оцінка, “мозковий штурм”, інформування.

Сюжет гри: учасники гри – мешканці планети Земля, яким загрожують інопланетяни, готові володарювати на Землі у випадку послаблення взаємодії або вияву агресії між чоловіками та жінками.

На першому етапі гри відбулася орієнтація в ситуації гри й створено мотивацію до роботи. З метою активного обговорення даного питання було створено дві команди (юнаки та дівчата). Для того, щоб споглядати за ходом гри, обиралося декілька експертів, які одночасно виконували роль інопланетян.

У процесі гри використовували сигналізування споглядачів щодо ходу гри, також використовувалися картки різного кольору: червоні картки означали “небезпечний момент гри, що наносить шкоду самооцінці й гідності учасників”; жовтий – “попередження про те, що з цього моменту гра може носити несприятливий характер”; зелені – “пропозиція допомоги, бажання висловити ідею, здійснити підтримку”.

На початку гри з’ясовували основні претензії дівчат та юнаків. Так, юнаки висловили наступні претензії: дівчата стали дуже зарозумілими; втратили жіночість (палять, лаються, п’ють, одягаються як хлопці; емоційно нестримані, непостійні, крикливі тощо). Дівчата висловили такі претензії: хлопці грубі й нетактовні, лаються, б’ються, п’ють, палять, егоїсти, брешуть, виявляють нахабство тощо.

На другому етапі відбувся аналіз статево-рольових уявлень учасників. На цьому етапі гри учні пред’являли до протилежної статі 2-3 претензії, які представники другої команди мали обговорити та виправдати. Кожна виправдана претензія сприяла встановленню взаєморозуміння між юнаками й дівчатами. Навпаки, кожна невиправдана претензія (за умовами гри) могла призвести до можливості інопланетян завоювати Землю.

У процесі гри ми використовували правила дискусії, які допомагали підтримувати розмову й не зводити її до з’ясування міжособистісних стосунків у групі, а саме:

- повністю вислуховувати один одного, по черзі висловлювати власну думку;
- виявляти поважне ставлення до точки зору іншого;
- висловлювати протилежній стороні не образи й звинувачення, а критичні зауваження.

На третьому етапі гри визначалося ставлення учасників до своєї та протилежної статі. Старшокласникам було запропоновано наступне завдання: обміркувати й визначити три позитивні й три негативні особистісні якості відносно своєї та протилежної статі. Учасникам гри роздали бланки, у яких вони записували ці якості. Так, було названо такі типові позитивні жіночі якості: краса, ніжність, доброта, відданість, гідність, сексуальність, господарність.

Типовими позитивними якостями чоловіків було названо: розум, сила, гідність, справедливість, сміливість.

Слід зазначити, що на цьому етапі гри створювалися умови щодо співвіднесення когнітивного та емоційного компонентів статево-рольової установки, що сприяло зняттю напруги та агресії.

На четвертому етапі гри відбувся вибір статево-рольової поведінки у складній життєвій ситуації. Учасникам гри запропонували уявити себе у складній життєвій ситуації. Отже, старшокласникам було необхідно назвати такі особистісні якості (жіночі та чоловічі), які допоможуть пережити їм складні життєві ситуації. Було названо такі жіночі якості: терпіння, мудрість, здатність любити й пробачати, доброта, милосердя й здатність не озлитися під час несприятливих життєвих ситуацій. Серед чоловічих якостей старшокласниками було названо: сміливість, рішучість, хоробрість, незалежність від думки інших, стійкість, здатність контролювати ситуацію, раціональність, тверезість розуму, реальний погляд на речі, здатність робити висновки із життєвого досвіду.

Також юнаки й дівчата назвали якості, що властиві представникам обох статей щодо здатності переборювати життєві труднощі:

- здатність знаходити взаєморозуміння з іншими людьми;
- здатність надати іншому підтримку тощо.

Як свідчать результати дослідження, проведення цієї гри сприяло розвитку уявлень старшокласників щодо традиційних рис, якостей, статевих характеристик, розкриттю адаптаційних можливостей кожної статі; визначенню можливостей міжстатевої взаємодії й взаємозбагачення за рахунок набуття нових знань.

Проведення імітаційної гри “Сімейний договір” мало на меті створити умови, які імітують ситуацію коректування взаємних очікувань й зближення індивідуальних життєвих цілей.

Сюжетна основа гри: вироблення єдиної життєвої стратегії сім’ї напередодні остаточного рішення щодо її створення.

Методами проведення гри було: робота з опитувальником у парах, експертна оцінка, обговорення в групах.

З метою орієнтації в ситуації гри і створення мотивації до роботи нами було зазначено, що добрі побажання близьких людей з приводу створення сім’ї молоді люди можуть застосувати, якщо вони стають частиною їх переконань відносно побудови свого щасливого життя. Своєрідним прогнозом цього може бути процедура створення сімейного договору, що сприяє актуалізації ваших уявлень щодо сімейних традицій нової пари, виявлення перебігу в основних питаннях і дозволяє спрямувати зусилля на укладання можливих суперечностей.

Кожна пара учасників відповідала на запитання, написані на бланку.

Завдання для учасників гри полягало в отриманні погодження з кожного питання. Наприклад, їм треба було відповісти на запитання під № 1: “Наскільки ви готові до того, що в житті партнера ви будете займати рівнозначне його роботі місце або навіть менш значуще?” Один із учасників погоджувався з цим, а інший був категорично проти такого положення. У такому випадку відшукувалися компромісні варіанти домовленості в “сім’ї” з цього приводу. Це було відображено в наступному пункті сімейного договору: “Робота займає перше місце в житті мого партнера з понеділка по п’ятницю. У вихідні й святкові дні, а також під час відпустки перше місце в житті мого партнера займаю я”.

Учасникам гри було запропоновано опитувальник “Сімейний договір” [1, с. 126]. Проведення цієї гри сприяло створенню умов, котрі імітують ситуацію коректування взаємних очікувань і зближення індивідуальних життєвих цілей.

Результати дослідно-експериментальної роботи свідчать, що реалізація модуля “Я – майбутній сім’янин” сприяла створенню умов для засвоєння сучасного змісту та значення соціально-педагогічних інститутів шлюбу та сім’ї; формуванню установок по відношенню до статевих ролей та сексуальної поведінки; формуванню основних понять з етики, психології сімейних відносин; готовності до створення власної міцної сім’ї, вихованню відповідального ставлення до виконання подружніх обов’язків.

Аналіз проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів потребує подальшого й різнопланового дослідження, зокрема питання щодо здійснення спеціальної підготовки вихователів шкіл-інтернатів з виховання соціальної зрілості старшокласників.

Список використаних джерел

1. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: [науково-методичний посібник для педагогів інтернатних закладів] / Л. В. Канішевська. – К. – Ін-т проблем виховання АПН України, 2009. – 158 с.
2. Кобзар Б. С. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, та дітей, які залишилися без піклування батьків / Б. С. Кобзар, Є. П. Поставойтов. – К. : “Стилос”, 1997. – 311 с.

3. Лебедик М. П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу / М. П. Лебедик. – Полтава, 2003. – 305 с.
4. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Олександр Васильович Михайлов; Ін-т проблем виховання АПН України. — К., 2001. — 20 с.
5. Мудрик А.В. Роль соціального оточення в формуванні личности подростка / Анатолий Викторович Мудрик. – М.: “Знание”, 1979. – С. 19-34.
6. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Валерій Вікторович Радул. – К, 1998. – 429 с.
7. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: [учебное пособие] / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані пед. твори: у 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т5. – 639 с.

The article presents the content realizing by senior pupils at boarding schools the essence of the following social roles a future parent.

Key words: *pedagogical conditions, social maturing, social roles -future parent, senior pupils of boarding schools.*

УДК 371.3

Кобилянський О.В.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Проаналізовано особливості викладання дисциплін циклу «Безпека життєдіяльності» за освітньо-професійною програмою підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Розглядаються практичні аспекти вивчення цих дисциплін студентами в процесі підготовки до професійної діяльності.

Ключові слова: *безпека життєдіяльності, охорона праці, структура предмету, практична підготовка, компетентність.*

У людства немає альтернативи розпочатим наприкінці ХХ століття спільним зусиллям, спрямованим на перехід від вузьконаціональних, регіональних цілей до підтримання глобальної світової рівноваги, що забезпечить безпеку життєдіяльності для всіх людей. Протягом останніх років у країнах ЄС метою охорони праці є не тільки зведення до мінімуму нещасних випадків і професійних захворювань, а створення «добробуту на роботі», що означає моральний, фізичний та соціальний добробут всіх учасників процесу праці. При цьому використовуються превентивні підходи до вирішення проблеми захисту працівників від виробничих ризиків: освіта, обізнаність та профілактика. Тому вирішальну роль у формуванні майбутнього європейського суспільства в останні роки почало відігравати співробітництво в галузі освіти і навчання в Європі. Тенденції соціального і економічного розвитку Європи в останнє десятиліття все більш наполегливо вказують на необхідність створення єдиного європейського простору в галузі освіти та професійного навчання.

Основними елементами навчання «спільному життю» є: навчитися отримувати знання, навчитися працювати, навчитися жити разом, зрештою, просто навчитися жити. Загальний культурний рівень стає фундаментом для безперервної освіти